

JEVANĐELJE PO MAGARCU

Rodom iz nekog hercegovačkog sela, Radoslav Talandar je radio kao nastavnik tehničkog obrazovanja u školi u Bosanskoj Sutjesci i odatle je, u strahu za život tamo gde se našilje sve surovije valjalo kao cunami, prebegao u Srbiju, a to je bilo krajem 1993. godine ili početkom 1994. Znam da je najpre boravio nekoliko meseci u Vrbasu, a potom je došao u Beograd. Nije imao ništa za stalno nego je, kad bi iskrsnula prilika, uskakao u razne povremene poslove. Upoznao sam ga kad je tezgario kao instruktor za vožnju. Ne znam otkuda, ali zvali su ga Tuca. Meni je tada bilo potrebno da naučim da vozim, jer sam smatrao da će mi to olakšati život. Samcit, podizao sam petogodišnjeg sina i neki jeftini auto mogao mi je biti od prilične pomoći. Trebalo je da stižem i tamo i ovamo, a ipak na vreme da odvedem dete u obdanište i preuzmem ga u kasno popodne. Mlađi i, što je možda važnije, nekako optimističniji od mene, Tuca je bio dobar instruktor, izlećio me je od nesigurnosti i nespretnosti, i mi smo se prijateljili. Počeli smo da se vidamo skoro svake srede na pivu i partiji šaha u nekoj od obližnjih kafanica, najčešće u Maloj Vltavi. Pokatkad sam uspevao da mu obezbedim sitan dopunski prihod u izdavačkom preduzeću gde sam bio zaposlen, a koje, razumljivo, tih godina ni samo nije najbolje stajalo. On nijedan posao nije odbijao i svaki je odrađivao brižljivo. Korekturu knjiga ili prevod sa španskog jezika završavao je u dogovorenom roku i pouzdano, i ja nisam strepeo.

Nije mi jasno zašto osećam da moram da budem brži da bih što pre dospao do razloga svojih reči, a i da te reči ne trošim uludo. To valjda ima neke veze sa željom da bez odlaganja otkrijem zagonetku nekog života u vidokrugu onoga šta od tog života ostaje ili makar onoga šta ćemo od tog života pamtit. Kao da me sam Tuca Talandar požuruje.

Nisam zapazio da je imao neku prijateljicu, ali o ženama nismo ni razgovarali. Pričali smo, međutim, o svemu i svačemu, najčešće o šahovskim strategijama, ali i o novim filmovima i o sve crnjem životu i nesrećama koje su poput bujice preplavile naš kraj sveta. Ponekad bi, kad su me obaveze vodile izvan Beograda, Tuca bio spreman da mi pripazi sina, za šta sam mu bio zahvalan i uvek bih mu se dolično odužio, onoliko koliko sam mogao. Naše druženje potrajalo je skoro dve godine. Dana kad je izgubio posao u Auto-moto centru, poverio mi je da je homoseksualac. Zbog tog su mu, navodno, oduzeli i taj prihod. Bio sam začuđen, jer nijednim znakom do tada, barem kad je reč o odnosu prema meni, nije odao svoje sklonosti, ili sam ja na te znake bio slep i neosetljiv, mada me je dok smo igrali nazivao „curice“, ali to je izraz od milja za pacera. Moraće, rekao je, da potraži uhlebje u drugoj zemlji, možda u Australiji ili Kanadi, gde lakše primaju izbeglice iz Bosne. Rado bih ga odvratio od te nove seobe, ali nisam imao da mu ponudim nikakvu priliku za opstanak ovde gde takve poput Tuca baš i ne vole. Sledećih dana nije mi se odazivao na telefonske pozive. Pošto sam nehotice pomišljao na svog prijatelja, posle mesec dana potražio sam ga u Maloj Vltavi u vreme kad smo se obično viđali. Bio je tamo. Osmehnuo mi

se. Zagrlili smo se kao da je prošla večnost od našeg prethodnog susreta. Odjednom je počeo raspoloženo, ali nimalo nasrtljivo da mi upućuje intimne nagoveštaje. Rekao sam mu da prestane i da ne bih time da kvari naše prijateljstvo. „Tako sam i mislio“, odvratio je, „ionako odlazim. Sredio sam papire.“ Oprostili smo se, smatrajući da se rastajemo zauvek, ali smo grešili.

Otada je proteklo dvanaest godina. Nedavno sam bio u Maroku, po molbi i uz novčanu pomoć američkog prijatelja koji piše biografiju Džeka Keruaka, pisca *Na drumu*, i u Tangeru i okolini tragao za izvesnim dokumentima, do kojih je tom prijatelju bilo stalo, o čemu neću ovde, utoliko pre što nisam našao tražene papire, ali sam naleteo na trag drugih, ne manje dragocenih. Skoknuo sam i na jugoistok, nekih četiri do pet časova vozom, do Fesa, srednjovekovne prestonice podno Atlasa. U voz sam se ukrcao na železničkoj stanici čije zdanje je teško zaboraviti. U islamskom stilu, izgledala mi je maltene, kad sam zablenut stao ispred nje, kao džamija bez minareta. Besprekorno čista, bela, s mozaicima, u njoj nije vladala nikakva na evropskim stanicama uobičajena gužva. Mogao sam mirne duše da odremam u njoj. O sanitarnim prostorijama brinule su devojke za koje sam mogao da pomislim da su medicinske sestre. U tom toaletu, uz koji je bila i molitvena odaja, triput sam se umio, oprao sam uši i uklonio prljavštinu iza ušiju, i brižljivo nakvasio kosu. Tog junskog dana vladala je nenasnosna vrućina, ne manja nego što je nedelju dana ranije pržila Beograd. Tako sam se očistio za put. Popušio sam na lulu, u patiu, i jedan kif, prethodnog dana nabavljen blizu tangerske luke, nedaleko od kafane Central na Malom suku. Kad je kif dobar, kaže se da je toliko dobar da ga možemo dati i svom magarcu. Tu izreku sam prvi put čuo u Larašu, sat vremena vožnje južno od Tangera, pored obale Atlantika. Sve vreme sam se uz kif, smeškajući se bezrazložno, kao da sam malčice udaren, ravnodušno ali istrajno pitao zašto je sasvim sređeni gornji sprat stanice zatvoren za posetioce i putnike. Gledao sam u njega iz prizemlja, iz patia, jer se lepo i gotovo ceo mogao sagledati, ali odgovor na to zašto nije u upotrebi nisam uspevao da smislim. Na francuskom, pa na engleskom, zapitao sam o tome meštanina u kaftanu i s tahijom na glavi, a koji je seo na klupu do mene. On sleže ramenima. Nije me razumeo ili ni on nije znao odgovor. Zaključio sam da bih morao veoma da naučim arapski jezik. Nije dovoljno znati samo *selam alejkum*, ili *tađa* za taksi, *melek* – pazi ili čuvaj (što sam naučio od mazgara kad bi mi, u tesnoj ulici, sa svojom životinjom iskrasnuli iza leđa), *šukran* – hvala, i još desetak reči i izraza koje sam uzgred popamtio. Putovao sam prvim razredom, jer tako sam mogao da rezervišem sedište. Ispostavilo se da sam u kupeu bio sam sve do nekih pola časa pre Fesa. Najpre sam, uz prozor, seo leđima prema smeru kretanja voza. Predeli kroz koje smo prolazili bežali su od mene. Ličio sam sebi na onog anđela istorije koga oluja iz prošlosti leđimice nosi u budućnost i u ono što će se dogoditi (završna katastrofa, a šta bi drugo?), ili se u taj tren već zbiva, može da vidi tek kad to prođe. Pored rečice, primećujem malo groblje. Vidim razvaljene kuće. Predeli su pitomi. Umiruju. Nikakva pretnja ne izbija iz njih. Ravnica, a ako naiđemo na neki breg, graditelji pruge nikad ga nisu kvarili prosecanjem nego je, čak i kroz najniži brežuljak, bio probijen tunel. Primećujem maslinjake oivičene agavama. Jedna od agava je bila u cvetu, a to se, koliko znam, ne dešava baš često. Trebalo je to da mi oduzme dah. Ipak, nije, jer dok sam shvatio šta vidim, već nisam više to video. Na cvetanje agave možete čekati decenijama i događa se samo jednom u agavinom

dugovečnom životu. Ponekad su to palme oko maslinjaka umesto velikih agava. Mršavi konj, istaknutih rebara, samcit, stoji usred polja maka, ili je to bilo polje luka, jer nisam stigao da prepoznam bilje pre nego što mi je iščezlo s vidika. Zato ubrzo prelazim na suprotno sedište. Licem sam prema onome što nailazi i predeo hrli ka meni. Ali, tad je smena prizora dvostruko brža od stvarnog vremena ovog ili onog događanja. U trenu dok se događa, kao da već nestaje. Iako vidim šta će se dogoditi, kad se odigrava, uvek u hipu, biva za mene već zauvek izgubljeno, prelazeći u vreme koje mi je iza leđa. Možda zbog toga neću biti u stanju ni da naslutim ono što me čeka u Fesu. Biće to susret za koji sam jedino mogao da mislim da je godinama ranije završen u Beogradu i da nikakva šansa ne postoji da se on nastavi. Izgleda da nisam stvoren za to da se krećem licem prema budućim trenucima. Ipak, nasipe i odrone, pošto se protežu duž pruge, mogu bolje da zagledam. Tako uočavam da se zemlja tla, što više odmičemo od Tangera, menja iz crnice u neku crvenu. Tu i tamo, tle je peskovito, ali travno. Pre nego što ćemo napustiti oblast Tangera i Atlantsku obalu, kod Asilaha, pomalja se prizor koji me tera da lice prislonim uz prozorsko okno. U daljini, stotinak ljudi poput duhova ili nemirnih seni hodaju po okeanskom žalu. Da li nešto traže, kao što mi izgleda? Rakove, otpatke iz okeana? Preda mnom se odigrava zagonetan igrokaz. Među tim lelujavim ljudskim obrisima razabiram i prisustvo dve natovarene kamile. One se saginju, onako otmeno i suzdržano kao što im je, mislim, u krvi, i ližu slani šljunak. Prizor je apsolutno nem, a do mene, uprkos daljini i zatvorenom prozoru, nekako dopire izvesni neljudski žamor. To može biti samo šum talasa čije kreste izdaleka svetlucaju pod suncem. Kad smo skrenuli put Meknesa, počinjem da brojim. Brojim margarce. Čini mi se i da je u tim krajevima magaraca više nego igde drugde. Na svakih sto metara – magarac. Taj magareći lanac, čiji svaki beočug kao da je istovetan sa svim ostalim, tera me da se što mogu većma usredsređujem na svakog magarca pojedinačno, pokušavajući da uočim razlike među njima i da ih pantim.

Potkraj puta, u kupeu sam primao posete. Dolazili su i odlazili. Putnici, ali bez ikakvog prtljaga. Sve Marokanci, ali nijedan odeven marokanski. Raspitali su se ljubazno ko sam, odakle sam, a onda bi, takoreći oduševljeni podacima o meni, izišli iz kupea premda nikakve stanice nije bilo. Verovatno su svraćali i kod ostalih poput mene u vagonu prvog reda. Poslednji je, kako se predstavio, bio vlasnik prodavnice kožne galanterije u medini u Fesu. Preduzimljiv, dao mi je svoj telefonski broj i pozvao me da obavezno dođem u njegovu radnju, i to čim nađem prenoćište, da ga pozovem, a on će poslati dečaka po mene. Ali, nipošto da ne dolazim s nekim vodičem, jer njegov otac ne voli vodiče. Tražio je da mu obećam da ću mu telefonirati. Ja sam vrdao da mu dam takvu reč, pa je on kroz smeh rekao da ličim na njega, da sam inteligentan i lukav, da su takvi Berberi u Maroku, a on je od Berbera. Prilično me je čudio tim tvrdnjama o sebi i meni, jer ja naprosto samo nisam hteo da odlazim u neku prodavnicu kožnih torbi, novčanika i kaiševa, i upinjao sam se da budem što pristojniji u svom odbijanju. Otišao je tek kad sam naoko pokleknuo i rekao da prihvatam njegov poziv i da ću gledati da mu se javim.

Krenuo sam s jedne stanice i izišao na drugu, u Fesu, koja je bila pljunuta prva, samo nešto manja i sa otvorenim spratom na kojem sam, pre nego što ću krenuti iz novog grada u medinu, popio svoj, još u Tangeru uobičajeni, izvanredni čaj od sveže nane, naglašavajući da mi ga pripreme bez šećera. U Fesu sam se smestio u rijadu, nedaleko od jedne

od desetak kapija medine koja je zapravo drevni i pravi Fes. Odmah sam se, tog kasnog popodneva, popeo na krov rijada. Krov je bio namešten kao mali vidikovac. Mogao sam da se orijentišem. Okolo je pucao pogled na medinu. Atlas je, u izmaglici, na istoku. Na ravnom krovu susedne kuće, samo metar ili dva niže od krova na kojem sam bio, u neverici sam video kozu i ovcu kako šetkaju. Koza i ovca su se i same zagledale u mene. Da li je to opsena i da li je i moja pojava za njih bila opsena? Koza je bila vezana na dugačkom konopcu; ne bi, inače, imala poteškoća da preskoči s krova na krov. Čak i kad nisu divokoze, koze skaču s litice na liticu. Zbunila me je nenadanost prizora ovce i koze na krovu. Fotografisao sam ih mahinalno. Ili sam ja bio začaran ili je ceo taj grad bio začaran. Jedva sam se otrgnuo iz te opčinjenosti tek kad sam na zidu treće kuće video velikim slovima, na nekoliko jezika, ispisane reči: SMEJTE SE, NALAZITE SE U FESU! Da, nasmejao sam se grohotom. Jesam li ja to bio žrtva skrivene kamere? Ne, ovca i koza na krovu su me zaokupile: bio sam, ne umem drukčije da kažem, žrtva magije koja ih je smestila na krov kao da je to obično dvorište nekog majura. S druge strane, gde bi se u medini drugde držale ovce i koze nego na krovovima? To je potpuno razumljivo. Manje je razumljivo zašto ja u logičnim stvarima vidim čuda. Verovatno iz neznanja i nedovoljne upućenosti.

Koliko sutradan, odlučio sam još malo i nakratko da nastavim put, u pustinju ili u brda. Izabrao sam brda i krenuo na dvodnevni izlet do planinskog venca Atlasu, sve do berberskog sela Tamtašut i tamošnje ogromne klisure vulkanskog porekla. Mislim da je na taj moj izbor za planine posredno uticao ukus pljeskavice od kamilinog mesa koju sam pojeo za doručak dok sam bojažljivo švrljao obližnjim pijačnim ulicama medine, ne usuđujući se da zađem dublje u gusti ulični splet. Bio je to ukus prezrelih gorskih maslina u pogači, hrskavoj i vreloj, ispečenoj tokom noći u pesku. Tako se hleb peče u Sahari, bez vatre i ognjišta. Meso, izmešano s peršunom i korijanderom, nije bilo nimalo masno, jer se sva mast kod kamile slaže u njenoj grbi, i baš zato je ulični kuvar u smesu, da bi je učinio mekšom, dodao i komadić masla iz grbe, mada sam ja, živo odmahujući rukom, pokušavao da ga odvratim od toga. Inače godinama ne jedem meso, ali prekršio sam zavet, jer nisam odoleo da ne uzmem makar zalogaj nečega što bi moglo biti, predosećao sam, samo srce puteva koji iščezavaju između peščanih dina na kojima smo zatečeni i ne znamo na koju stranu da pođemo i gde je izlaz tamo gde su vrata svuda otvorena i nevidljiva zato što su otvorena. Baš tako sam se i osećao, kao izgubljen u moru peska. To me je nateralo da ustuknem. Odustao sam od pustinje, iako mi se ona, pošto sam želeo da odem do nje, javljala u snu dok sam boravio u Tangeru. Otprilike dva kilometra sam peške išao kroz pustinju i zatim više nisam znao da se vratim nego sam zastao i nisam se micao sve dok najednom iz dubine, tik pored mene, nije briznula neočekivana voda, i to debeli stub vode, i počela da pljušti po meni. Probudio sam se s mišlju da bi s moje strane bilo bezumno udaviti se usred Sahare. Ko bi onda poverovao u moju smrt?

Ne verujem u slučajnosti i neverovatne stvari mi se nikad ne događaju, pa sam bio zaprepašćen kad sam u agenciji, na trgu Rsif, gde su se okupili izletnici, ustanovio da je vodič moje grupe – Tuca. Nisam ga prepoznao. Pustio je bradu u koju mu je lice zaraslo, ogrnut galabijom, s plavom čalmom čija tkanina se verovatno boji indigom. Krajevima čalme, koji su mu lepršali po ramenima i oko vrata, mogao je da pokrije lice kao da se štiti od vetra i peska. Oslovio me je imenom. „Ne sećaš se!“ Zurio sam u njega. „Tvoj instruk-

tor“, podsetio me je. Ne znam da li je i u očima drugih bio kao u mojim, jer nikako nisam uspevaio da njegovu pojavu vidim drukčije nego kao da je u pitanju rođeni pripadnik nekog od saharskih plemena. Kao da je, recimo, Beduin ili Tuareg kome je pustinja bliska kao meni obala Dunava. Mora da je imao i dugi krivi nož skriven za pojasom, a nedaleko ga je, frkćući, čekao i arapski vranac najplemenitije rase. U trenu dok sam ga prepoznao, uprkos pripeci koja je već pre podneva hvatala maha, hladna jeza mi je promravinjala niz kičmu. Bio sam opčinjen, ne manje nego kozom i ovcom na vrhu kuće, čak više, preobražajem svog instruktora, a opet, znajući njegovu seksualnu opredeljenost, njegov izgled mi se nekako činio kao najprirodniji mogućan. Mogao bih reći da je on zaista pronašao sebe. *Selam alejkum*, promrmljao sam spontano. *Alejkum selam*, odvratio je on razgovetno, gotovo gromko, uz smešak. Pošto smo se zagrlili, u prvom trenu ne baš bez snobivanja s moje strane, uskliknuo je da sam mu pre neki dan pao na pamet. Tek onako, ničim izazvano. Kao da sam mu nedostajao, reče. Nedostajali su mu razgovori sa mnom, naše partije. I sad je uveren da je do našeg susreta usred stare prestonice Maroka morala dovesti neka gvozdена unutrašnja logika i da u tome mora biti da je umešan božanski prst, pa to da je onomad nenadano pomislio na mene nesumnjivo bio znak koji je najavljiavao ovo malo čudo.

Talandar je nesumnjivo bio valjani vodič. Kad smo autobusom prošli kroz izuzetno uređeni Irfan i kedrovu šumu, pošto je u toj okolini veliki broj berberskih naselja, veoma upućeno je govorio o berberskoj umetnosti u keramici i slikanju, koja za razliku od arapske dopušta prikazivanje ljudskih figura. Dok smo oko podneva, usamivši se, birajući senovite staze, šetali po prvom obronku Atlasa, ispričao mi je šta mu se događalo. Iz Sidneja je otišao u Jerusalim. Tamo je primio islam i preselio se u Hebron gde je dovoljno naučio arapski jezik. Pre dve godine je od palestinskog prijatelja, s kojim inače sad živi u Fesu, u medini, najprostranijoj i najnepojamnijoj od svih medina u čitavom islamskom svetu, gde mu taj prijatelj radi, reče, u jednoj od čuvenih bojadisarnica kože, saznao da u nekoj džamiji, nekoliko stotina kilometara od Srednjeg Atlasa gde smo se nalazili, negde kod Zagore, odakle se, put juga, pomalja Antiatlas, već na domaku pustinji, postoji *njačući inđil o lsi*. Naglasio je reći, a ja sam ga pogledao preneraženo kao nekad kad je krenuo da mi izjavi ljubav. Ako ćeš baš srpski, nastavio je, to je jevanđelje po magarcu. Isusovo žitije i učenje pripisano magarcu, ili beloju magarici. Prema tom jevanđelju, rekao je, kao što je na magarcu ujahao u Jerusalim, Isa, živ i opipljiv, ulazi u svako mesto na svetu, redovno jednog od prolećnih nedeljnih dana. „Zar i u Beograd, i u Čačak, i u Vrbas?“, zapitao sam, tobože kao da ga čikam, trudeći se da mi glas zvuči šaljivo. „Dabome“, rekao je, a njegov glas je bio ozbiljan i u taj mah dubok i promukao. „Jesi li to jevanđelje video?“, nastavljao sam da zapitkujem. „Video i pročitao“, nasmejao se moj nekadašnji prijatelj, ali nekako dvosmisleno. „Isa ujahuje i u Beograd, ali uz jedan uslov.“ „Znao sam da tako nešto ne može da biva bez uslova“, nasmejao sam se i ja i zagledao u beličasti najviši vrh Atlasa, za mene nedostižan. Nemam ja ta pleća koja bi izdržala nebo na sebi. „Usvlov je prost i poznat. Treba tog što dolazi na magarcu da razapnete.“ „Pa mi smo na to odavno spremni“, ispalih kao da sam na Tubkalu, snežnom vrhu Atlasa, najvišem u čitavoj Africi, pa mi je odande sve dozvoljeno da kažem i obećam, i puštam da mi oči pasu po beskonačnoj pustinji s one strane, i dodadoh: „Ali moraš mi dati, da kažem, napismeno, tek da razvejem

nevericu.“ Pošto sam, izgovarajući te reči gotovo kao molitvu, nastavljao da šaram pogledom po planinskim vrhovima nalik obrisu nekog diva koji se stropoštao na tle, u istom trenu, mimo volje, setio sam se nečije davnašnje vedre doskočice o gorostasnom Atlantu koji na plećima drži nebesa. Da li je Atlant ikad pomislio da se okane svog zadatka, pusti nebo da padne i nebeski svod da se rasprsne u najsitnije komadiće po vasceloj zemlji, i on zatim krišom i lakim korakom ode pod drugo nebo, u neki drugi kraj sveta, ljudima nedostupan. Dabome da je to pomislio. Nije moglo da mu to ne padne na pamet. *Ali, više od te pomisli nije mu bilo dopušteno.* Preostajalo mu je jedino da sanja o onome što ne može učini koliko god ga za tim mučila želja. Taj san bio je sneg na ramenima planinskog venca koji se isprečio preda mnom i preko kojeg i ne pomišljam da pređem. Tamo je pustinja i baš sad se na nju spušta crveni suton.

Da li je to moguće, jevanđelje po magarcu ili, svejedno, beloju magarici? Ako ga nema u *Novom zavetu*, mora biti da je i ono gnostičko, i kao takvo uništavano i ućutkano, a sačuvano zahvaljujući inovernicima. Donekle zbunjen postojanjem jevanđelja po magarcu, bez obzira što mi se u to instruktor zakleo, pokušao sam izokola još da ga stavim na probu. „Čuo sam nedavno“, a to je bila istina, rekoh mu ne gledajući ga u oči, „da se ovde, gde se toliko drži do magaraca i toliko se gaje, dešava da se poneki magardžija zaljubi u svog magarca dotle da ne može više bez njega. Daje magarcu čak da puši kif iz njegove lule.“ Kif je smeša marihuane i duvana i puši se naveliko po selima od Maroka do Egipta. I ja ga volim otkako sam ga prvi put okusio u Tangeru. „Između magarca i njegovog gazde se javlja i svojevrsni stid, koji takođe ukazuje na osobenost i jačinu njihovog odnosa. Magarac neće da mokri ako ga njegov gazda gleda. A i obrnuto. Jedno od drugog se skrivaju dok olakšavaju bešiku.“ Kad sam čuo tu priču, dirnula me je i mnogo puta sam je prevrtao u glavi. Pitao sam se da li sam dobro razumeo, da li je reč o magarcu ili magarici, mada je u priči, rekao bih, to razlikovanje u suštini bez značaja. Možda Talandara nisam ni želeo da kušam tom pričom nego sam iskoristio prvu zgodnu priliku da je prenesem i tako je se radosiljam da mi ne svrdla po mozgu. „Ne znam za takav slučaj s magarcem“, mirno mi je odvratio instruktor i, za razliku od mene, gledao me je pravo u oči. U njegovim nije bilo nikakve ironične iskricice, a koju sam se ja svim silama trudio da uočim. „Znam, međutim, za sličan slučaj“, završio je, a ni te reči nisu zvučale popustljivo, „koji se odigrao između kamile i kamilara. Pričali su mi o tome u Jerusalimu.“ „Da, ovo s magarcem nije bilo u Jerusalimu“, priznao sam kao da tako najbolje potvrđujem da me je ubedio u pogledu navodnog jevanđelja po magarcu. Ionako je ostala još jedna i nepobitna proba: da lično vidim to Jevanđelje, ili njegov verodostojan prepis, njegovu kopiju ili šta god tome slično i uverljivo.

U medini u Fesu ništa nije lakše nego zalutati. Tu su hiljade sukova. Uličice su uzane, mnoge slepe, i od stotina nema jedne da je pusta. Ulica Ataren, za koju bih mogao reći da je glavna arterija lavirinta i koja počinje od velike džamije, smeštene u središtu medine, jedva da je široka 4 metra, od čega je, zbog izložene robe sa obe strane, tek najviše metar i po ili dva ostalo za prolaznike. U patiu rijada, koji je poput najtiše bašte okružene medinskom vrevom, od poslovođe tog mog staništa čuo sam da ima ljudi kadrih da prođu čitavom medinom zatvorenih očiju, prepoznajući ulice samo po mirisu i žamoru glasova. Sva-ko mesto u medini drukčijeg je mirisa, svejedno da li je miris od ruža, origana, nane, ma-

zginih prdeža, magarećeg izmeta, kozjeg sira, odbačenog trulog voća, i u svakoj ulici glasovi drukčije odjekuju. Budući da sam satima i satima lutao medinom, ne mogu da se ne divim tim znalcima, ako takvi zaista postoje. Ne vredi ni da se raspitujete kako da stignete do ove ili one medinske kapije, kako da nađete glasovitu bronzanu kuću. Ravnajući se po uputstvima koje vam nejasno saopšte, još beznadežnije ćete lutati, često izlazeći na ulice za koje ste uvereni da ste njima već jednom prošli. Ali, ne pokazujte ma kakvo kolebanje dok idete. Ako već lutate, lutajte otresito. Ne gledajte mapu, jer iste sekunde će se oko vas sjatiti dečurlija i mladići, nudeći vam da vas odvedu kuda želite, ali pre toga bi da vam pokažu neko drugo mesto, neku veliku bojadisarnicu kože tobože na glasu, neki suk s najboljim letnjim galabijama, a zatim će vas voditi na treće i četvrto mesto, nikad na ono koje želite, nikad do vašeg rijada ili do velike džamije ili Baba Rsif, i dok trepnete postali ste njihov talac. Pomoću vas bi da prežive. Zarobljeni ste, dobro postupaju s vama, čak vam se ulaguju i, istovremeno, sistematski vas lišavaju svakog osećaja vremena i prostora. Obuzima vas vrtoglavica od silnih zakutaka medine i gubite pojam koje je doba. Čini vam se da ludite. Bili su to, rekao bih, vodiči zabludelih duša, i koji su sve činili da samo uvećaju zabludu kod vođenih duša. Ali, nekako nisam mogao da poreknem iskonsku nevinost takvih vodiča. Mada vas ne izbavljaju iz zablude, nisu obmanjivali nego su vas prostodušno vodili samo tamo kuda oni hoće, onako kako im je naručeno od trgovaca i poslovođa, nadajući se skromnoj nagradi, pri tome vam ne snujući nikakvo zlo. Naposletku sam, očajan i klonuo, odustao od traženja izlaza tamo gde izlaz postoji samo kao moja iluzija, seo u gostionicu na trgu koji je mogao imati tek tridesetak kvadratnih metara, pa najpre popio čaj od nane da se pribere i onda naručio kuskus s povrćem, suvim kajsijama i bademom, zamolivši da jelo, skuvano i služeno u glinenoj zdeli s visokim poklopcem, bude bez mesa, iako me je jagnjeće sve vreme dok sam jeo mamilo svojim sočnim izgledom na susedom stolu. Gazda je sedeo sam za stočićem blizu ulaza u prostor gde je bila kuhinja, nedaleko od mene. Njemu su donosili račune gostiju. Mogao sam preko ramena mu da vidim šta ispisuje na listićima. Taj starac je izdavao zapovesti. Ako bi neko od gostiju poželeo kafu, slatkiše ili kokakolu, slao je svoje konobare ili dečake koji su se tuda motali da to donesu iz obližnjih prodavnica ili drugih gostionica.

Trudeći se da to činim kao slučajno, onako nenametljivo, posmatrao sam žene koje su prolazile. Odmah do gostionice bio je suk s lekovitim travama i pred njim dve ogromne košare plevarice pune latica marokanske ruže. Pod navalom njihovog mirisa, nehotično sam širio nozdrve i duboko udisao. Devojka u svetloj galabiji, s maramom povezanom tako da joj se ne vidi ni vlas kose niti delić grla i s crnim zarom koji joj je potpuno pokrivao oči, celo lice, vodila je nekog mršavog slepog starčića. Kod nekoliko žena je prerez za oči, između čelnog ruba marame i feredže, bio tako uzan da je izgledalo kao da ga i nema. Mogao sam da primetim kako iz tog proreza vire trepavice. Kao da su stisnute u klopci iz koje ne mogu da pobegnu. Ako bi neka od tih žena trepnula, mislio sam, mora da bi se, da su samo malo kruće, trepavice slomile. Moj pogled najviše se zadržavao na ženskim rukama čije su nadlanice i zglavkovi ukrašeni raznovrsnim prepletima istetoviranim konom. Od žena me je odvrtila neobična pojava. Tik do moga stola, na tom malom trgu, iskrsnuo je vodonoša. Svako je mogao da lončićem, bakrenim lančićem privezanim za vedro koje je nosio, zahvati i napije se vode. Žega je u Fesu bila takva da je bilo razumljivo

deliti vodu besplatno svakom ko poželi. Ali ruho vodonoše bilo mi je nerazumljivo, baš kao zatvoreni gornji sprat tangerske stanice ili, još tačnije, kao pojava ovce i koze na krovu kuće. Vodonoša je bio obučen sav u skerletnu odeću, kao svojevrsni klovn. Na glavi je nosio oveći slameni šešir s kičankama i zvončićima. Možda samo medinske lude smeju da pomažu onima koje muči žeđ? Ima u tome nekog dubokog, a meni do danas nedokučivog smisla. *Smejte se, nalazite se u Fesu!* Ta poruka postajala mi je shvatljivija.

Posle izvesnog vremena, zanemarujući mladića koji me je usluživao, obratio sam se starcu neposredno, imenom. Čuo sam da ga zovu Rašid. Zatražio sam da platim, ali on je pozvao konobara i pitao ga šta sam jeo. Nisam se dao nego sam, opet, dobacio da je bio kuskus bez mesa, boca vode i čaj. Rašid je, međutim, sačekao da mu mladić odgovori, i onda ispisao račun. U stvari, ispisao ga je na naličju lista istrgnutog iz računskog bloka. Još čuvam taj neobičan račun. Neispisano lice po svim restoranskim pravilima štampanog računa, a na poledini sastav i cene, sa ukupnim zbirom, svega onog što sam bio naručio. Mislim da taj račun čuvam kao neki naročiti znak koji mi je Rašid uputio. Smatram ga znakom tajne veze koju je gostioničar uspostavio sa mnom. Plaćajući, priložio sam priličnu napojnicu, gotovo onoliko koliko je iznosio račun. Ionako je sve bilo znatno jeftinije od ma kojeg sličnog računa u Srbiji. Verujući u Rašidov znak koji mi je odaslao s računom, odvažio sam se da Rašida priupitam i za put do Buđluda, Plave kapije. Objasnio mi je lagano i znao sam da je objašnjenje pouzdano. Tako brojke ispisane na naličju računa nisu bile uzaludne. Zaista su bile meni namenjen znak. Uostalom, Kapija nije ni bila daleko od Rašidove gostionice. Sledećeg jutra sam već odvažnije lutao medinom i čak se trudio da se izgubim i pronađem jučerašnje uzbuđenje i prvobitnu unezverenost. Sad sam u ludilu u koje me je medina najpre bacala nazirao prosvetljenje.

Tri dana docnije, pošto je posle moje, sutradan, imao zakazanu još jednu planinsku turu, Tuca Talandar mi je, na dogovorenom mestu, kod Plave kapije kroz koju sa zapada ulazite u medinu, ali koja je zelena kad izlazite, zaista dao traženu kopiju, i ja sam vam tu izgubljenju dobru vest u arapskom prepisu doneo. Čak mi je smesta, kad smo zastali kod suka gde se prodaje stotinu vrsta meda, naizust preveo prve reči koje su glasile: „Kad smo stigli na ulaz u grad, kao i uvek što činim, ustuknuo sam i ukopao se u mestu, ali Isus me je pred kapijom Jerusalima rasamario i okitio zelenim palmovim granama i rekao mi: *Ne lipši, magare, i Bog te neće zaboraviti.* Govoriću vam o tome kako nisam zaboravljen, kao i šta mi je Hristos, ta za mene nevidljiva senka na podnevnom suncu, taj trenutak kroz koji mi je život prošao kao da je bio prodenut kroz ušicu večnosti, pripovedao u pričama, za koje je govorio da ih je naučio od smokve, šapćući mi ih na uho sve do samog Hrama, i odmah sam, bez oklevanja, slobodan, odjednom opamećen da bi mi svaki drugi izbor bio glup, a svako drugo breme nepodnošljivo, kročio u grad sa Isusom na golim sapima i biću uz nje-ga do poslednjeg izdaha koji je ispustio na krstu i poslednjeg pogleda koji mi je, namignuvši, uputio pre nego što će se uspeti na nebo gde je trava uvek zelena, tako zelena da mi od toga već ovde na zemlji oči suze.“ Tu je prekinuo s prevođenjem, mada mu je ono očigledno lako teklo kao što su jednom suze štedro kapale iz magarčevih krupnih očiju, i onda uz pobožni osmeh, o čijoj iskrenosti mi je u taj mah bilo teško da sudim, rekao da je gotovo ceo taj magareći inđil nevernički, jer po smislu odudara od onoga što se o Isusu govori u Kuranu, u ni više ni manje nego u devedeset tri stiha te svete knjige. Isus jeste

mesija, ali nije Božji sin, niti je svemoćan i večan. Lečio je bolesne, vraćao vid slepima, vaskrsavao mrtve, ali nije iskupio naše grehe. I nije umro na krstu. Dabome, Isus je bio prorok i verni musliman koji je najavio Muhameda kao glavnog proroka. Kad jednom zaista bude razapet, ta smrt će biti oslobađanje.

Pitao sam se šta bi to trebalo da znači, ako smo, prema rečima Isusovog magarca, slobodni tek onda kad nam više nije dato da biramo. Pitao sam se i može li sve to biti neka Talandarova neobjašnjiva osveta, ili makar ujdurma nalik laticama marokanske ruže koje onako zavodljivo mirišu a bez ikakvog razloga, i da ću naposljetku, lišen svake vere, ja biti magarac, ali svejedno – uvek činim ono što je rečeno ili makar to najavljujem, opreza radi onih koji će sutra, za šta ću svakako morati da se pomučim sa arapskim jezikom, čitati *Jevanđelje po magarcu*. A sutra će, čujete li me da njačem, kiša da pada i neće prestajati nedelju ili dve. Posle kiše trava će i na zemlji biti zelena kao što je zelena na nebu.